

СКЛЯНИЙ ПАРФУМЕРНИЙ ПОСУД З ОЛЬВІЙ ІЗ ЗІБРАННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО МУЗЕЮ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

У повсякденному житті населення античних держав Північного Причорномор'я значну роль відігравали різноманітні пающі та косметичні засоби, використовувати які в давньогрецькій культурі почали завдяки контактам з країнами Сходу. В античну епоху мила ще не було, тому люди потребували засобів від подразнення шкіри. Наприклад, єгиптяни при митті замість мила додавали у воду селітру та змішану з вапном олію. А стародавні євреї використовували селітру та луги рослинного походження. Проте, всі ці миючі засоби не тільки погано вичищали шкіру від забруднення, а й подразнювали її. Тому після гоління за доби античності використовували косметичні засоби для пом'якшення шкіри. Перші згадки про застосування греками пающів походять з лірики VII–VI ст. до н.е. Анакреонта, Архилоха та Сапфо [5, 98]. Значний інтерес представляє твір Феофраста «Дослідження про рослини», в якому описано використання рослинних лікарських речовин в античному світі [19, 279]. За римської доби знання про косметичні та лікарські засоби засвідчені в працях Плінія Старшого. Центром виробництва пающів і спеціального кам'яного та скляного посуду для їх зберігання він називає Александрію [5, 99].

На території Північного Причорномор'я скляний парфумерний посуд знайдений в багатьох античних, скіфських та сарматських пам'ятках. Найбільш ранні посудини, виготовлені в техніці піщаного сердечника, датуються другою половиною VI ст. до н.е. В I ст. до н.е. сирійські майстри винайшли склодувну трубку, що дало змогу урізноманітнити форми скляного посуду. Відтоді для зберігання пающів почали використовувати скляні посудини з тонкого прозорого та кольорового скла – бальзамарії, флакони, арибали тощо. Невеликі розміри посудин свідчать про значну вартість пающів, які в них зберігалися. Пліній Молодший в своїх листах згадує свого друга Мініція Фундана, у якого трагічно загинула дочка під час приготувань до весілля. Всі кошти, які мали піти на вбрання та коштовності, були витрачені на мазі та паюші для поховання [14, V, 17, 6].

В Національному музеї історії України зберігається понад 20 тис. предметів, які походять з розкопок античного міста Ольвія в 1935–1940 рр. Серед них зберігається колекція античного скляного посуду та виробів зі скла, у складі якої вирізняється група скляних посудин або їх фрагментів невеликого розміру. Вони призначалися для зберігання різних лікарських речовин та косметичних засобів, які використовувалися при догляді за тілом – пающів, пудр, рум'ян, помад, мазей для пом'якшення шкіри. Крім того, паюшій косметичні засоби застосовувалися в поховальному обряді та під час культових відправ [6, 71]. В заможних родинах їх додавали в воду для миття рук перед трапезою.

В ольвійській колекції музею парфумерний посуд римського часу представлений кількома формами. Більшість із них збереглася у фрагментарному стані, що обумовлено специфікою матеріалу – крихкістю та іризацією. Однією з рідкісних знахідок є фрагмент скляного арибала з розкопок Нижнього міста Ольвії в 1935 р. (Б 2-1552). Збереглася його верхня частина з широкими відгинутими вінцями, циліндричним горлом та двома широкими вертикальними ручками (рис. 1, 1). Скло прозоре з блакитнуватим відтінком, насычене бульбашками.

В арибалах зазвичай містилася олія для натирання тіл атлетів, і вони входили до палестричного набору. У ручки посудини протягувалися кінці бронзової дужки або шнурка для підвішування до поясу (рис. 1, 4). Залишки таких дужок іноді зберігаються у скляних арибалах [20, 220, cat. 639]. Протягом століть спорт відігравав значну роль в житті населення античних міст [3, 289–291], в тому числі й у мешканців Ольвії. Про це свідчать відкриті залишки гімнасій другої половини класичної та елліністичної епох з приміщеннями лазні [12, 99–108]. В епіграфічних джерелах римського часу згадуються гімнасій та лазня, які функціонували в Ольвії у другій половині II–III ст. [8, 42]. Ручки арибалів нагадують дельфінів – священих тварин Аполлона, який разом з Гермесом та Гераклом вважався патроном спорту [24, 79]. В літературі

такі посудини одержали назву *Delphinium-flasch* або *Baden-flasch* і були обов'язковими аксесуарами під час змащування тіл перед змаганнями та після купання. К. Айсінгс виділила відомі її арибали у форму 61 [22, 78–79]. Ці посудини відомі як у східних, так і в західних провінціях Римської Імперії з I по IV ст. н.е. [21, tabl. 38, 1–6, №170–175; 25, pl. IX, р. 33–36; 15, кат. 45–54; 23, 24, Abb. 9].

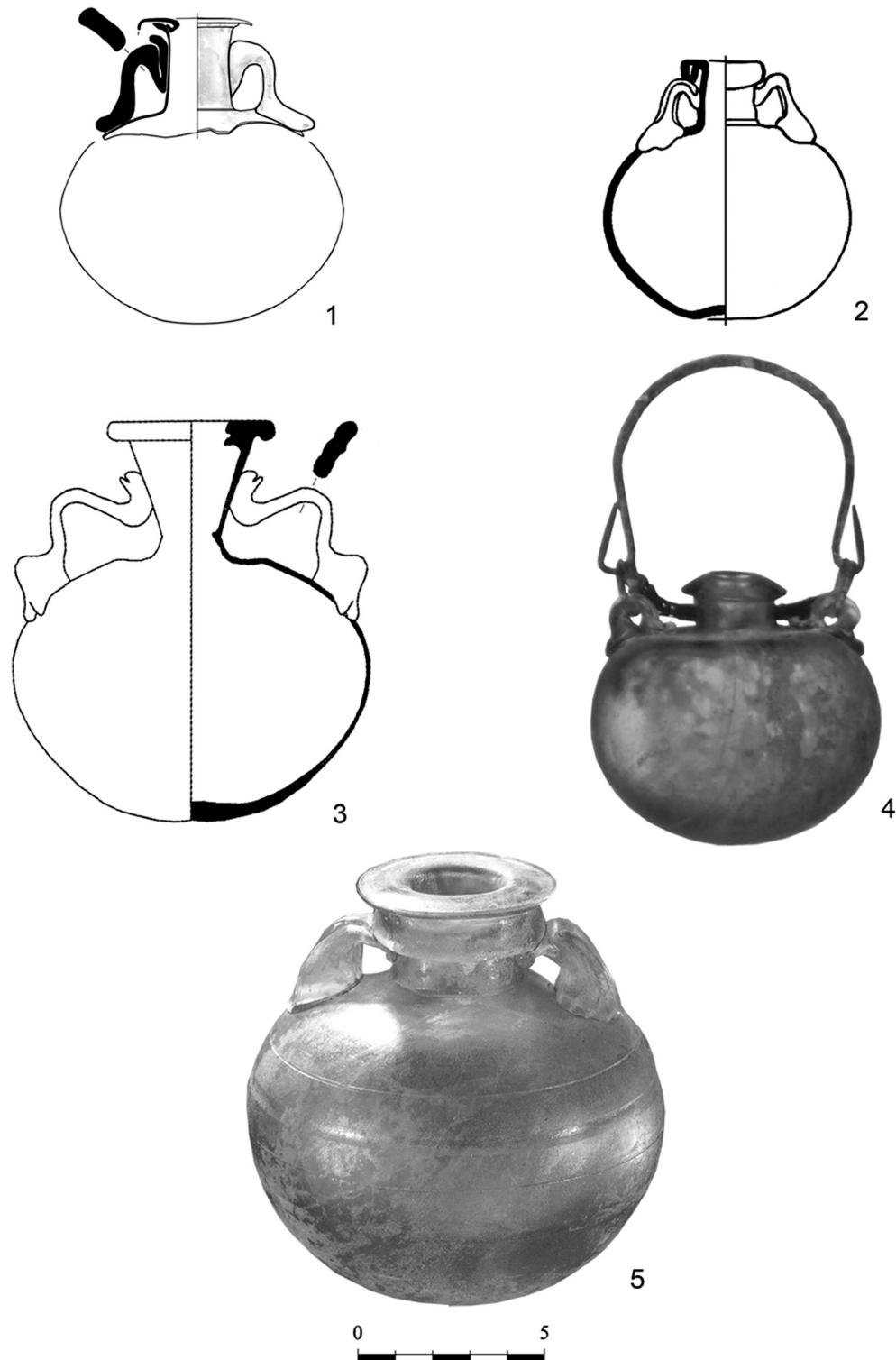

Рис. 1. Арибали: 1 – Ольвія, НМІУ; 2 – Бельбек IV; 3 – Широка Балка; 4 – Музей Лувр; 5 – Пантікапей, Державний Ермітаж.

У Північному Причорномор'ї нараховується понад 15 скляних арибалів. Існує думка, що на цих територіях вони не набули значного поширення [4, 48]. Найбільша їх кількість (8 екземплярів) походить з некрополя Пантікея з комплексів кінця I – початку II ст. н.е. [11, 156; 10, 155, табл. III, 15; 9, кат. 228, 346–349]. Ще один арибал з Пантікея зберігається в Одеському археологічному музеї. Н. Сорокіна датує його II–III ст. [16, 271, рис. 2, 28]. Кінцем I – початком II ст. датується арибал з поховання 197 могильника Бельбек IV (рис. 1, 2) [4, 45–48, рис. 1, 10; 18, 136, рис. 5, 5]. В одному з кенотафів (об'єкт 3) некрополя Широка Балка таку посудину знайдено з речами другої половини II ст. (рис. 1, 3) [13, 220, 271, рис. 210, 3]. Два арибала з блакитнуватого прозорого скла походять з комплексів могильника «Совхоз 10» в Інкерманській долині. Один з них знайдений в урні 355, другий – в могилі 3 з монетою Філіпа Араба (244–249) [17, 117, табл. XXVIII, 24]. Фрагмент горла арибала з прозорого блакитнувато-зеленкуватого скла походить з міських шарів Горгіппії перших століть нової ери [1, 35, табл. 26, 6]. Знахідки арибалів відомі серед матеріалів перших століть Танаїсу [2, табл. 47, № 575].

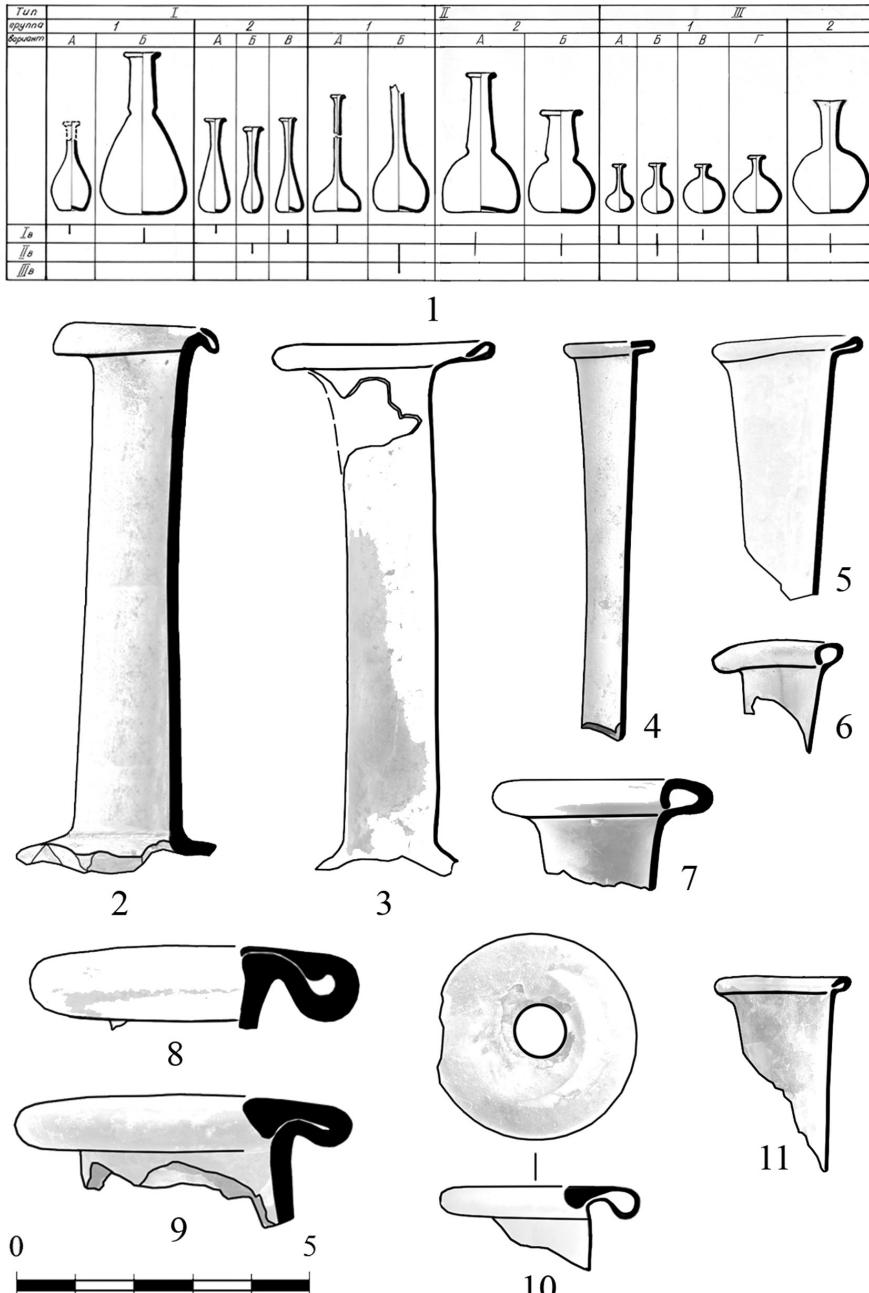

Рис. 2. 1 – типи бальзамаріїв з Ольвії (за Ю. І. Козуб, 1986); 2 – 10 – фрагменти бальзамаріїв з НМІУ.

Н. Куніна, дослівши арибали з Пантікапея, визначила особливості формування вінець та ручок цих посудин, притаманні різним склоробним центрам Римської Імперії [10, 155]. Так, східні арибали відрізняються муфтоподібними вінцями, коротким горлом та маленькими ручками (рис. 1, 5). Натомість, у західних посудин вінця відігнуті, широкі «дельфіноподібні» ручки вигнуті в нижній частині. За морфологічними ознаками фрагмент скляного арибала з колекції Національного музею історії України походить з західнеримських майстерень і датується I-II ст. н.е.

І. Гущіна та Н. Сорокіна зазначали, що на відміну від Пантікапея, де переважає імпорт ма-лоазійської групи скла, в Херсонесі скляних посудин з майстерень Малої Азії небагато [4, 48]. Подібна тенденція прослідковується і в Ольвії. Арибал з колекції НМІУ поповнює асортимент форм скляних посудин, які надходили до Ольвії із західнеримських провінцій в перші століття нової ери.

Історія видувного скла тісно пов'язана з бальзамаріями (посудинами з високим трубчастим горлом для зберігання пащів). На початку I ст. скляні флакони та бальзамарії швидко витіснили парфумерний посуд з інших матеріалів. Виготовлення бальзамаріїв було спеціалізацією багатьох склоробних майстерень. Ці посудини разом з дорогими ювелірними прикрасами часто входили до складу похованального реманенту. В рядових комплексах вони з'являються значно пізніше. В античних містах Північного Причорномор'я – це найбільш вивчена категорія скляного посуду. Бальзамаріям з Пантікапея і Кеп присвячена фундаментальна робота Н. Куніної та Н. Сорокіної, які вперше класифікували цю категорію скляного посуду в Північнопонтійському регіоні [11]. Бальзамарії з ольвійського некрополя досліджувала Ю. Козуб (рис. 2, 1) [7]. В колекції нашого музею зберігаються незначні фрагменти таких посудин з ольвійського городища (рис. 2, 2–10).

Знахідки скляного парфумерного посуду в Ольвії свідчать про широке застосування пащів та косметичних засобів у повсякденному житті ольвіополітів, який надходив з різних центрів античного світу. Фрагменти з колекції НМІУ ілюструють найбільш розповсюджені форми туалетного посуду, які були у вжитку мешканців Ольвії в перші століття нової ери.

Література

1. Алексеева Е., Сорокина Н. **Коллекция стекла античной Горгиппии.** Москва, 2007.
2. Арсеньева Т., Безуглова С., Толочко И. **Некрополь Танаиса. Раскопки 1981–1995 гг.** Москва, 2001.
3. Винничук Л. **Люди, нравы и обычаи Древней Греции и Рима.** Москва, 1988.
4. Гущина И., Сорокина Н. Новые находки стеклянных сосудов в могильнике Бельбек IV в Юго-Западном Крыму // **Древности Евразии.** Москва, 1984.
5. Кадеев В. Парфюмерия и косметика в античном Херсонесе // **Древности.** Харьков, 1995.
6. Кадеев В. **Херсонес Таврический. Быт и культура (I–III вв. н.э.).** Харьков, 1996.
7. Козуб Ю. Стеклянные бальзамарии из некрополя Ольвии // **Античная культура Северного Причерноморья в первые века нашей эры.** Киев, 1986.
8. Крапівіна В. **Ольвія Понтійська. Греко-римський та пізньоантичний періоди.** Київ, 2014.
9. Куніна Н. **Античное стекло в собрании Эрмитажа.** Санкт-Петербург, 1997.
10. Куніна Н. К вопросу о западном импорте стекла на Боспор // **ТГЭ.** Вып. XXIV. 1984.

11. Кунина Н., Сорокина Н. Стеклянные бальзамарии Боспора // ТГЭ. Вып. XIII. 1972.
12. Леви Е. Ольвия. Город эпохи эллинизма. Ленинград, 1985.
13. Население предгорий Северо-Западного Кавказа в римскую эпоху: по материалам некрополя в Широкой Балке // Некрополи Черноморья. Т. 4. Москва, 2011.
14. Письма Плиния Младшего. Москва, 1951.
15. Сагинашвили М. Стеклянные сосуды Урбнисского могильника. Каталог. Тбилиси, 1970.
16. Сорокина Н. Античное стекло в собрании Одесского археологического музея // Археологические исследования Северо-Западного Причерноморья. Киев, 1978.
17. Стржелецкий С., Высотская Т., Рыжова Л., Жесткова Г. Население округи Херсонеса в первой половине I тысячелетия новой эры (по материалам некрополя «Совхоз 10») // Stratum plus. № 4. Санкт-Петербург – Кишинев – Одесса – Бухарест, 2003–2004.
18. Труфанов А. Хронология могильников предгорного Крыма I в. н. э. – III в. н. э. // Stratum plus. № 4. Санкт-Петербург – Кишинев – Одесса – Бухарест, 2005–2009.
19. Феофраст. Исследования о растениях. Москва, 1951.
20. Dulong V., Nenna M. Les verres antiques du muse du Louvre II. Paris, 2005.
21. Filarska B. Szkla starozytne. Warszawa, 1946.
22. Isings C. Roman Glass from Dated Finds. Groningen, Djakarte, 1957.
23. Polaschek K. Romische Gläser im Rheinischen Landesmuseum Trier. Trier, 1985.
24. Schröder B. Der Sport im Altertum. Berlin, 1927.
25. Vessberg O. Roman Glass in Cyprus // Opuscula Archaeologica. Vol. VII. Lund, 1952.